

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ГІПНОЗУ ДЛЯ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

<http://doi.org/10.23939/law2020.25.217>

© Ромців О., 2020

Присвячено дослідженню особливостей та вимог до процесу та алгоритмів гіпно-репродукції під час подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

Ключові слова: злочин, службова діяльність, протидія, розслідування, гіпноз.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку сучасної науки, технологій, прогресу людського суспільства загалом, теоретики та практики у сфері кримінального процесу та криміналістики все частіше вказують на необхідність розширення засобів подолання протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності застосуванням нових та незвичних, нетрадиційних методів здобуття криміналістично значущої інформації, а отже і швидкого та ефективного розслідування злочинів.

Аналіз дослідження проблеми. У юридичній літературі окремі аспекти застосування методу гіпнозу у процесі розслідування злочинів були предметом наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених таких, як: Р. Белкін, В. Бахін, В. Весельський, А. Кавалієріс, В. Коновалова, Н. Карпов, О. Крючкова, В. Образцов, Є. Мальцев, О. Ларін, О. Лускатов, Т. Лускатова, В. Ортинський, А. Ратінов, М. Селіванов, В. Стратонов, М. Строгович, В. Тертишник, В. Шепітько тощо. Проте сьогодні залишилось ще багато проблем, які потребують свого якнайшвидшого вирішення.

Мета статті – дослідити можливості застосування такого нетрадиційного методу отримання доказової інформації як гіпноз для подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

Виклад основного матеріалу. В арсеналі нетрадиційних засобів отримання криміналістично значущої інформації, напрацьованих теорією та практикою криміналістики, одним із найвдаліших та найдієвіших вважають застосування методу гіпно-репродукції або “слідчого гіпнозу”. “Слідчий гіпноз” можна розглядати не тільки як окремих нетрадиційний спосіб здобуття нематеріальних слідів, але водночас і як ефективний засіб подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

Як свідчать дослідження, брехня є універсальним інструментом протидії розслідуванню злочинів, зокрема у сфері службової діяльності. Брехню, з якою стикається слідчий під час

розслідування, потрібно розуміти як свідомий інформаційний вплив, спрямований на слідчого, суддю, працівника оперативного підрозділу, який має на меті створити хибне уявлення про події, факти, осіб, що мають криміналістичне значення [1, с. 231]. Саме тому виявлення та викриття її постає перед слідчим важливим, але нелегким завданням, вирішити яке вдається не кожному. Так, за даними О. Постовалова, тільки 18 % проанкетованих засуджених відповіли, що слідчому вдалося викрити їхню брехню [1, с. 5].

Ще однією важливою проблемою, пов'язаною з достовірною інформаційною обізнаністю слідчого у справі, є помилкові уявлення про подію злочину або часткова амнезія щодо цієї події. Якщо це реальна позиція свідка, підозрюваного, потерпілого – це одна справа. Але, як свідчить практика [2, с. 7], така позиція може бути і специфічним засобом протидії розслідуванню. І в першому, і в другому випадку реальним виходом з відповідної слідчої ситуації є застосування методу гіпнопродукції, або “слідчого гіпнозу”.

Переходячи безпосередньо до розгляду процесу та алгоритмів гіпнопродукції під час подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності, потрібно зауважити, що акт гіпнопродукції – вид дослідження, яке схоже з багатьма іншими дослідженнями, що проводяться в межах досудового розслідування. Це означає, що воно може здійснюватись на рівні первинного дослідження, здебільшого в оперативних цілях. Деякі фахівці-теоретики [3, с. 186] пропонують запровадити й іншу форму – форму судової експертизи (судово-гіпнопродуктивної). Експертне гіпнопродуктивне дослідження відоме під назвою судово-психологічної експертизи за експериментально-сугестивним потенціюванням пам'яті [4].

Однак відразу виникає проблема визначення можливості конкретного фахівця бути експертом та вимог до підготовки таких експертів та експертиз. Тому на сьогодні можливою для застосування є лише перша.

У юридичній літературі сеанс гіпнопродукції пропонують розглядати як сеанс опитування, результати якого потрібно оформляти “довідкою експерта, яка не має доказового значення” [5, с. 8]. Із цим слід погодитись, оскільки основною метою проведення такого заходу є отримання орієнтуючої інформації, що дасть змогу слідчому нейтралізувати здійснювану протидію та отримати нові докази у справі.

Зрозуміло, що “слідчий гіпноз” має мало спільного із традиційною лікувальною психотерапевтичною технікою, оскільки є переважно своєрідним інструментарієм гіпермнезії, розширення пам'яті для реалізації встановлення істини у справі.

Завдяки цьому умовами, яких потрібно дотримуватися у разі використання цього методу, є такі:

- свідки або потерпілі, безумовно, повинні бути налаштовані позитивно щодо співпраці з органами розслідування, зокрема до факту гіпнотизації. З етичних міркувань і з метою захисту цивільних прав не варто допитувати під гіпнозом підозрюваних. Єдиним винятком із цього правила є бажання самого підозрюваного застосувати гіпноз і, по можливості, у присутності адвоката, коли підозрюваний сподівається пригадати важливий для встановлення істини факт;

- у всіх випадках потрібно бути впевненим у психологічному комфорті допитуваного під гіпнозом. Якщо ж такої впевненості немає, необхідно проконсультуватися з відповідним фахівцем;

- сеанси слідчого гіпнозу повинні проводити досвідчені психіатри або психологи, які мають спеціальну підготовку щодо проведення гіпнопродукції;

- фахівець, який проводить допит під час гіпнозу, повинен бути безпристрасним щодо одержуваної від суб'єкта інформації. Допитуваний не повинен навіть здогадуватися про важливі для слідчого варіанти відповідей. Це сприяє уникненню навмисного спотворювання висловлюваних відомостей з метою “підіграти”, догодити тому, хто слухає [6, с. 99].

Зрозуміло, що навіть за дотримання таких умов потрібно враховувати, що дані, отримані цим способом, не можуть мати доказової сили та повинні ґрунтуватись на фактичних матеріалах кримінального провадження та підлягати надзвичайно ретельній перевірці, в результаті чого вони

або підтвердяться, або ж не враховуватимуться. Однак, якщо розуміти протидію як боротьбу за інформацію та впровадження відповідної поведінки суб'єктів протидії, можна сказати, що отримана в такий спосіб інформація чи від потерпілого, чи від свідка надасть можливість слідчому: уточнити певні суперечливі моменти щодо події злочину або його учасників, встановити ті, яких бракувало, з'ясувати місцезнаходження речей, документів, людей тощо. Ці можливості за умов додержання норм етики та моралі, а також за умов органічного введення цього засобу в чинну організаційно-тактичну модель подолання протидії відкривають нові горизонти перед слідчим та надають можливість діяти з випередженням злочинців за всіма напрямками можливої протидії.

Спеціалісти визначають, що великий обсяг нової важливої для слідства інформації за допомогою методу гіпнорепродукції можна отримати в тих випадках, коли процеси пригадування ускладнені тривожною мотивацією, що розвивалася на тлі афективних станів (стресова ситуація, ситуація пов'язана з відчуттям сильного болю, жалю, страху тощо). Високою є інформативність вказаного методу і під час відновлення послідовності та змісту подій [7, с. 23].

На відміну від перевірки на поліграфі, яка є найефективнішою за умови якомога швидшого після вчинення злочину її проведення, поспіх із проведенням сеансу гіпнорепродукції недопустимий. Тобто, якщо під час перевірки на поліграфі критичні реакції найчіткіше виявляються у момент, коли досліджувана особа ще не вийшла з фази посткримінального збудження, отримання інформації від учасника чи свідка злочину за допомогою гіпнорепродуктивного методу ліпше проводити після того, як він заспокоїться, коли його нервова система функціонуватиме в нормальному ритмі. Важливо знати, що відображені на підсвідомому рівні образи в пам'яті людини зберігаються тривалий час – майже протягом року [8, с. 562]. Це дуже важливий момент у разі подолання протидії розслідуванню, оскільки злочини у сфері службової діяльності, як правило, потребують збору великого обсягу матеріалів, даних, інформації, для аналізу яких слідчому необхідний час. Після такого аналізу слідчий визначає “слабкі” та “суперечливі” місця в загальній картині провадження з огляду встановлення істини у кримінальному провадженні. А така можливість слідчого гіпнозу як репродукція пам'яті протягом року надає слідчому шанс ці суперечності перевірити та з'ясувати.

Відповідно до змісту протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності до об'єктів слідчого гіпнозу варто зарахувати: потерпілого (у справах про перевищення влади та службових повноважень працівниками правоохоронного органу); свідків; підозрюваного (у разі його особистого бажання провести подібний захід, що підтверджується, наприклад, власноручно написаною заявою).

Суб'єктами слідчого гіпнозу є гіпнотерапевти, зазвичай це психіатри, які мають відповідний фах щодо гіпнотерапії, досвід роботи та належний рівень кваліфікації.

Деякі фахівці вказують на те, що під час гіпнорепродукції людина в стані гіпнозу здатна перетлітися в іншу особу, а також може фантазувати і виявляти повну підлеглість командам гіпнотизера [9, с. 28], а інколи, за умов низького фаху гіпнотерапевта, і взагалі вводити в оману оточення, нібито перебуваючи в стані гіпнозу. Цей факт також варто враховувати під час проведення відповідних заходів гіпнорепродукції. Крім того, некваліфікований експерт може просто неправильно інтерпретувати дані, отримані під час сеансу, що ще більше ускладнить розслідування злочину. Хоча знову наголошуємо на тому, що для слідчого отримана інформація має винятково орієнтуючий характер, тому він зобов'язаний перевірити її та зіставити із усіма іншими матеріалами кримінального провадження.

Як слушно зауважує В. Л. Ортинський, звідси впливає ще й інша важлива проблема – проблема визначення можливості конкретного фахівця бути експертом, вимог до підготовки таких експертів та методики проведення таких досліджень у вигляді експертиз. Зрозумілим є той факт, що навіть дуже сильний фахівець із гіпнозу не завжди зможе виконати поставлене перед ним слідчим

завдання, оскільки не обізнаний із тонкощами кримінального провадження, постановки необхідних питань та перевірки цих питань під час опитування. Тобто для цього потрібно готувати окремого вузькопрофільного фахівця, який зможе виконувати такі завдання [10, с. 7]. Як варіант, така особа повинна володіти знаннями не лише у галузі медицини, гіпнотерапії, а й у галузі юриспруденції. Саме тому слідчому треба впевнитись у належній підготовці гіпнотерапевта, яка повинна підтверджуватися не тільки дипломами та іншими документами (дозволами, ліцензіями тощо), а й бути перевірена реальною практикою та позитивними відгуками про нього.

А у деяких випадках доречно запросити навіть двох фахівців-гіпнотерапевтів для досконалішого проведення сеансу, особливо це важливо тоді, коли об'єкту гіпнозу треба згадувати великий обсяг інформації або якісь дрібниці [11, с. 121]. Крім того, для забезпечення максимальної неупередженості гіпнотерапевта доцільним є обмеження наданої йому інформації по справі, а також відсутність попереднього знайомства з гіпнотизованим.

Важливим у разі застосування такого методу є психологічний контакт слідчого з об'єктом гіпнозу. Аби переконати людину піти на такий контакт, слідчому потрібно докласти чимало зусиль, оскільки кожна людина має свої таємниці і дуже переживає, щоб вони не стали відомими іншим. Саме це й зупиняє, як правило, особу від надання згоди на проведення сеансу гіпнорепродукції. Тому основним завданням для слідчого у цьому разі є максимально створити такі умови проведення сеансу, за яких особа почувалася б у повній безпеці. Для цього спеціалісти рекомендують вести повну відеофіксацію такого заходу [12, с. 115; 13, с. 78], по можливості задовольняти побажання особи щодо її особистої інформаційної безпеки, запрошувати осіб, яким вона повністю довіряє тощо. Також фахівці звертають увагу і на мотивацію, з якою особа, що піддається гіпнотичному впливу, зважується на це. Найпродуктивнішими тут можуть бути: помста, страх перед злочинцем, відчуття справедливості тощо.

Є й певні вимоги до питань, що будуть ставитись особі, котра піддається слідчому гіпнозу під час проведення такого заходу [14, с. 145]. До них варто зарахувати конкретність та відсутність "навідних" питань.

Небезпідставні побоювання зумовлює й те, що такий метод можуть використати недобропорядні працівники правоохоронних органів для особистого збагачення. Однак як вихід можна було б запропонувати визначити чіткий законодавчий алгоритм проведення такого заходу та його повну фіксацію.

Отже, метод слідчої гіпнорепродукції і досі має більше запитань, ніж відповідей, проте він може бути дієвим у випадках спростування брехні, помилкових уявлень про подію злочину або часткової амнезії щодо цієї події. Такі випадки непоодинокі під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності та деякі з них можна використовувати у вигляді окремих видів протидії розслідуванню.

Застосування методу гіпнорепродукції – "слідчого гіпнозу", зумовлено низкою вимог до проведення такого заходу у межах проведення окремої слідчої дії у вигляді допиту, серед яких основними є доцільність, добровільність, психічний комфорт та психологічна безпека опитаного, терміновість, додержання норм етики та моралі, професійність, безпристрасність, конкретність питань та відсутність "навідних" питань, обов'язкова відео- та аудіофіксацію заходу. Також важливим фактором, що впливає на результативність розслідування та процес подолання протидії є те що, метод гіпнорепродукції надає можливість слідчому отримати великий обсяг нової інформації про подію, яка має строки давності до року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Полстовалов О. В. Совершенствование тактических приемов криминалистики на основе современных достижений психологической науки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Уфа, 2000. 308 с.

2. Сорокина Т. А. Тактико-психологические приемы получения, проверки и оценки показаний свидетелей и потерпевших: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Санкт-Петербург, 2001. 219 с. 3. Буль П. И. Основы психотерапии. Ленинград: Медицина, 1974. 311 с. 4. Слободяник А. П. Психотерапия, внушение, гипноз. 4-е изд., испр. и доп. К.: Здоров'я, 1983. 376 с. 5. Гримак Л. П. Возможности применения "следственного гипноза" для раскрытия преступлений. М.: ВНИИ МВД РФ, 1997. 303 с. 6. Галан Н. В. Застосування методів психотерапії у слідчій практиці. *Науковий вісник НАВСУ*. 2014. № 1. С. 91–100. 7. Гримак Л. П., Скрыпников А. И. Возможность применения "следственного гипноза" для раскрытия преступлений. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 1996. № 2 (4). С. 23–25. 8. Образцов В. А. Использование возможностей криминалистической гипнологии при подготовке допроса. *Криминалистика: учебник* / под ред. В. А. Образцова. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 1999. С. 561–567. 9. Китаев Н. Гипноз и преступления (лекция по специальности). Иркутск: БГУЭП, 2006. 60 с. 10. Ортинський В. Л. Нестандартні засоби отримання криміналістично значущої інформації в рамках проведення досудового розслідування: слідчий гіпноз. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: Юридичні науки. Львів, 2015. № 827. С. 3–8. 11. Зайцев В. Мгновенный гипноз. Сила внушения, приемы, техники. М., 2013. 180 с. 12. Тиме Р. Гипноз / пер. с англ. Л. Птицина. М.: Астрель, 2004. 263 с. 13. Шерток Л. Гипноз. Теория и техника: пособие для психотерапевтов, психиатров, психологов, невропатологов / пер. с франц. Л. Тапалцян. М.: САМПО, 2002. 224 с. 14. Беляева К. В. Нетрадиційні методи розслідування злочинів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 3 (19). С. 142–147.

REFERENCES

1. Polstovalov O. V. *Sovershenstvovanye taktycheskykh pryemov krymynalystyky na osnove sovremennykh dostyzhenyu psikhologicheskoy nauky* [Improving the tactics of forensics based on modern achievements of psychological science]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Ufa, 2000. 308 p. 2. Sorokyna T. A. *Taktyko-psikhologicheskyye pryemy polucheniya, proverky y otsenky pokazaniy svydetey y poterpevshykh* [Tactical and psychological methods of obtaining, checking and evaluating the testimonies of witnesses and victims]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Sankt-Peterburh, 2001. 219 p. 3. Bul' P. Y. *Osnovy psykhoterapyu* [The basics of psychotherapy]. Lenynhrad: Medytsyna, 1974. 311 p. 4. Slobodyanyk A. P. *Psykhoterapyya, vnushenye, hypnoz* [Psychotherapy, suggestion, hypnosis]. 4-e yzd., yspr. y dop. Kyev: Zdorov'ya, 1983. 376 p. 5. Hrymak L. P. *Vozmozhnosti pryemeneniya "sledstvennoho hypnoza" dlya raskrytiya prestupleniy* [The possibility of using "investigative hypnosis" to solve crimes]. Moskva: VNYU MVD RF, 1997. 303 p. 6. Halan N. V. *Zastosuvannya metodiv psykhoterapiyi u slidchiy praktysi* [Application of psychotherapy methods in investigative practice]. Naukovyy visnyk NAVSU. 2014. # 1. pp. 91–100. 7. Hrymak L. P., Skrypnykov A. Y. *Vozmozhnost' pryemeneniya "sledstvennoho hypnoza" dlya raskrytiya prestupleniy* [The possibility of using "investigative hypnosis" to solve crimes]. Psykhopedahohyka v pravookhranytel'nykh orhanakh. 1996. # 2 (4). pp. 23–25. 8. Obratstov V. A. *Yspol'zovanye vozmozhnostey krymynalystycheskoy hypnolohyy pry podhotovke doprosa* [Using the possibilities of forensic hypnology in the preparation of interrogation]. Krymynalystyka: uchebnyk / pod red. V. A. Obratstova. 2-e yzd., pererab. y dop. Moskva: Yuryst', 1999. pp. 561–567. 9. Kytaev N. *Hypnoz y prestupleniya (lektsyya po spetsyal'nosti)* [Hypnosis and crime (lecture on a specialty)]. Yrkut-sk: BHUЭP, 2006. 60 p. 10. Ortyns'kyu V. L. *Nestandartni zasoby otrymannya kryminalistychno znachushchoyi informatsiyi v ramkakh provedeniya dosudovoho rozsliduvannya: slidchiy hipnoz* [Non-standard methods for producing forensically relevant information as part of the pre-trial investigation: investigative hypnosis]. Visnyk Natsional'noho universytetu "L'viv's'ka politekhnika". Seriya: Yurydychni nauky. L'viv, 2015. # 827. pp. 3–8. 11. Zaytsev V. *Mhnovennyu hypnoz. Sylu vnusheniya, pryemy, tekhniky* [Instanthypnosis. The power of suggestion, techniques, techniques]. Moskva, 2013. 180 p. 12. Tyme R. *Hypnoz* [Hypnosis] / per. s anhl. L. Ptytsyna. Moskva: Astrel', 2004. 263 p. 13. Shertok L. *Hypnoz. Teoryya y tekhnika: posobye dlya psykhoterapevtov, psykhyatorov, psikhologov, nevropatolohov* [Hypnosis. Theory and technology: a guide for psychotherapists, psychiatrists, psychologists, neurologists] / per. s frants. L. Tapaltsyan. Moskva: SAMPO, 2002. 224 p. 14. Byelyayeva K. V. *Netradytsiyni metody rozsliduvannya zlochyv* [Non-traditional methods of investigation of crimes]. Visnyk Akademiyi advokatury Ukrayiny. 2010. # 3 (19). pp. 142–147.

Дата надходження: 20.01.2020 р.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА ГИПНОЗА
ДЛЯ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ
ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ СЛУЖЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Посвящено исследованию особенностей и требований к процессу и алгоритмам гипно-репродукции во время преодоления противодействия при расследовании преступлений в сфере служебной деятельности.

Ключевые слова: преступление, служебная деятельность, противодействие, расследование, гипноз.

Olena Romtsiv

Institute of Jurisprudence, Psychology and Innovative education
National University "Lviv Polytechnic"
Department of Constitutional and International Law
Ph. D.

**USING THE HYPNOSIS METHOD FOR OVERCOMING OVERCOMING COUNTERACTION
TO INVESTIGATION OF CRIMES IN THE SPHERE OF OFFICIAL ACTIVITY**

The article is devoted to the study of peculiarities and requirements for the process and algorithms of hypno-reproduction in overcoming the counteraction in the investigation of crimes in the sphere of official activity.

Key words: crime, official activity, counteraction, investigation, hypnosis.